

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК МОВА ФІЛОСОФІЇ:
IN VARIETATE CONCORDIA

Чотирнадцять тез про утопічні уявлення довкола «української національної філософії» й про те, чому їх треба позбутися

Статтю присвячено проблемі осмислення української мови як мови філософії з урахуванням сучасного стану розвитку української філософської думки.

Ключові слова: національна філософія, філософська термінологія, поліглосія, мікронаратив.

Чи в кожній країні Європи є і має бути своя «національна філософія» на зразок німецької, французької та британської/«англомовної»? На моє переконання, вимагати цього означало б накидати на українську філософську спільноту абсолютно нереалістичні, а отже — практично шкідливі очікування. Для прикладу, що таке «словацька філософія»? Або болгарська? Або словенська? Чи навіть польська — якщо взяти її як єдине явище? Філософи там є, де-не-де навіть є сталі філософські традиції, а от чи є там «національні філософії» — це для мене дуже дискусійне питання.

«Національна філософія» певною мовою — це, власне, не набір філософських «систем», а спільний сталий дискурс. Але для цього в нас (в Україні) надто збіднені спільноти активних «дискурсантів»: на всю країну маємо хіба з десяток активних «феноменологів», не більше «аналітичних філософів» тощо. От якби, приміром, у нас регулярно, бодай 4 рази на рік і вже не один рік поспіль виходив «Український метафізичний журнал», де кількадесят українських авторів постійно друкували б власні розвідки з метафізики, можна було б казати про сталий дискурс українськомовної метафізики. Якби в нас так само регулярно, бодай 4 рази на рік, виходили «Вчені записки Українського кантівського товариства», де кількадесят авторів постійно друкували б кантознавчі матеріали, можна було б казати хоча б про сталий дискурс українського кантознавства. Але в нас цього немає і на обрії такого не видно.

За відсутності власного мейнстримного дискурсу, ми натомість маємо низку «мікродискурсів», які будуються як українськомовні відгалуження різних іноземних філософських дискурсів (латинської схоластики, німецьких кантіанства та феноменології, французького постмодерну, англійської аналітичної філософії, тощо). В кожному з цих мікродискурсів є свої конвенції, а також свої дискусійні питання та відкриті проблеми з цими конвенціями.

Відповідно, розвиток української як «мови філософії» визначальним чином залежить від перекладів або «коментованих переказів» філософських праць, написаних іншими — здебільшого «мейнстримними» — мовами.

Термінологічні устрої цих мов взаємно несумісні (це чудово показав «Європейський словник філософій», який насамперед завдяки саме цьому і став визначним явищем українського філософського життя). Отже, завдання створити універсальний українськомовний термінологічний устрій, який однаково адекватно і внутрішньо несуперечливо відтворює всі ці різномовні термінологічні устрої водночас, є невиправно утопічним.

Відповідно, реалістична оцінка ситуації заперечує саме питання про «спільну для всіх українську мову філософії». Така мова насправді не відбудеться і не може відбутися — попри енергійні зусилля, наприклад, Вахтанга Кебуладзе та інших авторів вийти на універсальні перекладацькі конвенції, номінально прийнятні для всіх українськомовних філософів. Звісно, ці зусилля є дуже плідними, але тільки на рівні побічних результатів і окремих, досягнутих внаслідок обговорення, локальних конвенцій — але не на рівні їхньої відкрито проголошеної всеосяжної мети.

Отже, в українській філософії ми приречені не просто на «поліглосію», а на «внутрішньоукраїнську поліглосію», яка є сукупністю українських мікродзеркал весвітніх філософських процесів. При цьому всередині «української філософської мови» існує й надалі існуватиме невизначено багато термінологічних «відкритих систем» — тобто систем незавершених, таких, що постійно перебувають у процесі вдосконалення. Іншими словами: та ситуація, яка є зараз — це не «перехідна ситуація» як виняток з норми; це наша нормальна ситуація, до якої

треба призвичаїтися, замість відчайдушно — і марно — намагатися її здолати.

Про заклик «депровінціалізації українського філософського дискурсу»: він здається досить природним, але в цьому плані в нас також є очевидна межа, бо ми, суто за обсягом активних і справді творчих філософів, не можемо *не* бути досить млявою провінцією європейської філософії на найближчі мінімум років 20–30. Обмеження пов'язане не стільки з інтелектуальним потенціалом, скільки з економічними обмеженнями на використання цього потенціалу всередині країни (навантаження у вишах, «заробітчанство», фінансова криза НАНУ тощо).

Українська філософія, як і Україна загалом, бореться не за те, щоб стати новою «світовою столицею», а за те, щоб стати провінцією об'єднаної Європи, замість бути провінцією «ще не вмерлої» Російської імперії. Це ще раз — вже у політичному вимірі — показує утопічність ідеї «українського філософського метанаративу» (тобто: єдиного, бодай в ідеалі, українськомовного філософського дискурсу із загальноновизнаними термінологічними конвенціями). Прагнення такого метанаративу дорівнює політичному прагненню перетворення України на «міні-СРСР»: цілком самодостатній «світовий центр», який не є частиною жодної більшої політичної спільноти. Наразі це неможливо і політично, і економічно, і культурно, і ідеологічно.

Не менш анахронічно й порівнювати сучасний стан української філософії з трьома «взірцевими» європейськими філософіями періоду їхнього становлення (Англія і Франція 17–19 століть, Німеччина 18–19 століть). Ми живемо у постмодерному світі «відкритих кордонів», глобальної інформаційної мережі й дедалі більш плюралістичного культурного середовища. Тому сьогодні українська мова як мова філософії не може пройти в Україні той шлях, який пройшли колись англійська, французька та німецька. Сподівання на це є так само марними, як сподівання українських радикальних націоналістів на розбудову України як абсолютно незалежної держави в розумінні незалежності на засадах Вестфальської системи. Не менш утопічним є й заклик деяких авторів прагнути, як ідеалу, такого стану, коли українські філософи могли б «філософствувати, знаючи лише українську»: це означало б

накидати мовно-філософський ідеал 17–19 століть (і то в дуже спрощеному вигляді) на принципово нове інформаційне середовище глобального спілкування 21 століття.

Мені також доводилося чути тезу, що «українська мова повинна стати частковим і регіональним варіантом універсальної і абстрактної філософської мови (де національні мови мають суто граматичні, тобто технічні відмінності), або ж на її основі виникне своєрідний філософський дискурс». Насправді неможливо ні те, ні те. Перше неможливо, бо сама ідея «універсальної і абстрактної філософської мови» є проблемною (я вважаю, що також утопічною), а друге неможливо з причин, які я вказав вище (низка мікродискурсів, які є віддзеркаленнями/відгалуженнями ширших /іноземних/ дискурсів замість єдиного філософського дискурсу).

Я колись писав (у статті «Малоросія проти України», газета «День», грудень 2013 року), що внутрішня культурна політика в Україні загалом має орієнтуватися на «внутрішній плюралізм» (мов, смаків, культурно-політичних орієнтирів тощо). Так само і очікування щодо розвитку української мови як мови філософії має орієнтуватися на «внутрішній плюралізм» мікродискурсів, які виникають і розвиваються в українськомовних філософських мікроспільнотах. Це не дає «системного бачення» і не дає змоги малювати великі філософські «метанаративи», але створює живильне середовище постійного «барокового» полілогу, перебувати в якому завжди цікаво. Представники цих мікроспільнот можуть перебувати — і перебувають — у постійному діалозі, але марно було б очікувати доведення цього діалогу, навіть в ідеалі, до якогось «спільного знаменника».

Те внутрішньоукраїнське мовно-філософське розмаїття, яке здається нашою вадою чи «ненормальністю» крізь призму ідеалів дев'ятнадцятого століття, насправді є нашою величезною перевагою, яка подеколи вже породжує унікальні, на європейському тлі, концептуальні здобутки; вся біда у тому, що ми, виходячи з анахронічних уявлень про «норму», не можемо гідно оцінити власні досягнення. Прикладом таких концептуальних здобутків є унікальна (наскільки мені відомо) ідея робити паралельні українські переклади водночас з класичним філософським текстом *та* його пізнішим авторитетним перекладом.

Мені невідомі такі ініціативи в жодній іншій європейській країні; в нас же маємо переклад Декартових «Медитацій» (з латини та французької) і переклад перших п'яти розділів Аристотелевих «Категорій» (з греки та з латинського перекладу Боеція). Щоб виникла сама така ідея, потрібна була описана вище унікальна українська ситуація «внутрішньої полігосії»; у тому ж, що результат вийшов напрочуд цікавим та плідним, немає жодних сумнівів. Це наше унікальне досягнення, створене лише для «внутрішнього» концептуального споживання (в межах українськомовної інтелектуальної спільноти), яким ми маємо всі підстави пишатися.

У цьому плані девізом української філософії по праву може стати девіз Європейського Союзу: *In varietate concordia* — «Згода у розмаїтті».

Список літератури

1. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. — К.: Дух і Літера, 2009. — Т. 1. — 570 с.
2. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. — К.: Дух і Літера, 2011. — Т. 2. — 482 с.
3. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. — К.: Дух і Літера, 2013. — Т. 3. — 326 с.
4. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. — К.: Дух і Літера, 2016. — Т. 4. — 435 с.

UKRAINIAN LANGUAGE AS PHILOSOPHICAL LANGUAGE: IN VARIETATE CONCORDIA

Fourteen theses on utopian notions regarding «Ukrainian national philosophy» and why there is a need to get rid of them

The article deals with the problem of grasping Ukrainian language as a language of philosophy at the current stage of development of Ukrainian philosophical thought. A good starting point is to admit that not every European country has or should have a «national philosophy» in the sense Germany, France or Great Britain do. In most European countries, there are (sometimes outstanding) philosophers, but it does not entail automatically a phenomenon

of «national philosophy». To have a «national philosophy» means primarily to have a stable and continuing common discourse in a certain national language. However, for this purpose, Ukrainian philosophical milieu is all too scanty: for the entire country, we have but a dozen active «phenomenologists», about the same number of «analytical philosophers», etc. In fact, instead of having at least one national philosophical mainstream, we rather have a number of micro-discourses that form a local branches of some foreign main-streams (Latin Scholasticism, German Kantian Studies, French Postmodernism, etc.). That is why the development of Ukrainian language as a language of philosophy crucially depends on translations or «commented retellings» of philosophical works written in other — mostly «mainstream» — philosophical languages. However, there is a new and important complication»: as we and our colleagues effectively proved in the «European Dictionary of Philosophies», terminological systems of those mainstream philosophical languages are mutually incompatible. That is why the idea and call to create a universal order of Ukrainian philosophical terminology that would reflect and reproduce all these systems adequately and in a non-contradictory way is utopian. Moreover, this means that we are doomed to have multiple and partially incompatible terminological systems inside the Ukrainian philosophical discourse; also we'll never reach a universal consensus about the best (or optimal, or even commonly accepted) way to translate this or that philosophical term. Our actual future task is to accept and consciously develop a sort of internal Ukrainian polyglossia, as a set of Ukrainian micro-mirrors of past and present world philosophical processes.

Keywords: national philosophy, philosophical terminology, polyglossia, micro-narrative.

Матеріал надійшов 04.09.2016